

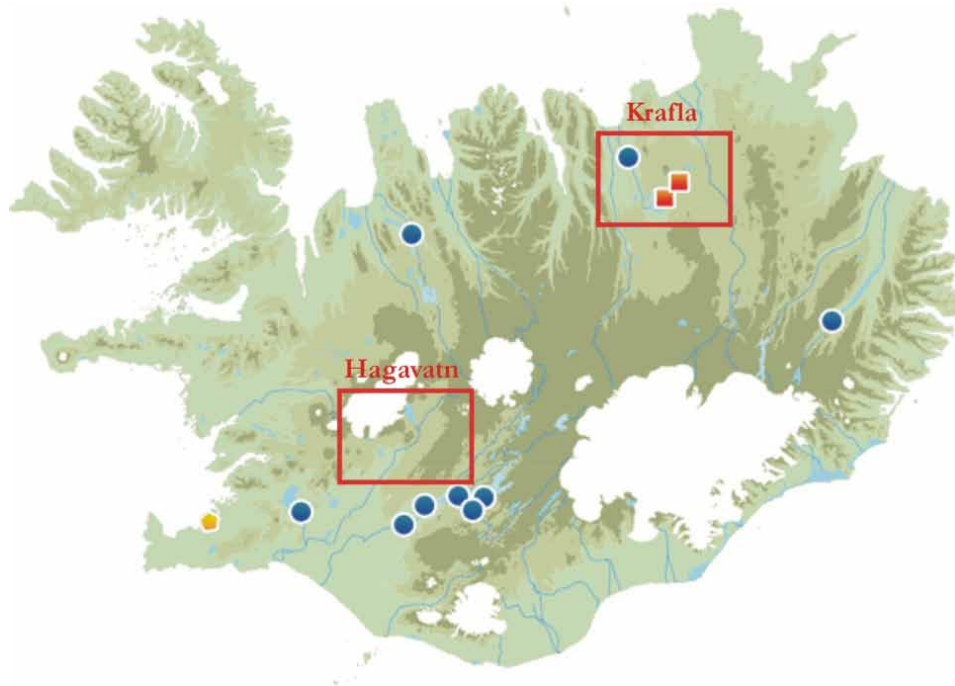
Virkjanaframkvæmdir – Ból eða blessun fyrir íslenska ferðaþjónustu?

Rannveig Ólafsdóttir

Virkjanaframkvæmdir hafa oftar en ekki valdið háværum skoðanaskiptum um hvað sé rétt og hvað sé rangt þegar kemur að slíkri landnýtingu. Í orðræðunni spanna staðhæfingar um áhrif slíkra framkvæmda á ferðamennsku allt sviðið, allt frá þeirri fullyrðingu að sú uppbygging sem slíkum framkvæmdum fylgja styrki ferðaþjónustuna, til þeirrar skoðunar að ekkert skaði innlenda ferðamennsku meira.

Íslensk ferðaþjónusta hefur um langt skeið byggt markaðsetningu sína á ímyndinni um hreint og ósnortið land, og enn leggur ferðaþjónustan megináherslu á þessa þætti og viðheldur á þann hátt ímyndinni um hið hreina og ósnortna. Hálendi Íslands hefur lengi verið megin kjölfesta þessarar ímyndar. Hagsmunaaðilar um nýtingu hálendisins eru hins vegar margir. Síðastliðna áratugi hafa virkjanaframkvæmdir verið ein fyrirferðamesta landnýtingin á hálendinu. Samfara auknum virkjanaframkvæmdum hefur aðgengi að fágætum náttúruperlum hálendisins aukist jafnt og þétt, sem aftur hefur aukið straum ferðamanna bæði innlendra og erlendra. Aukinn straumur ferðamanna inn á ný og áður óaðgengileg svæði kallar á aukna uppbyggingu innviða, svo sem gisti- og hreinlætisaðstöðu, stígagerð, afþreyingu, o.s.frv. Þannig hefur aukin ferðamennska á hálendinu jafnt og þétt breytt hinni ósnortnu ásýnd margra náttúruperla hálendisins. Ferðaþjónustan er á þann hátt í ákveðinni mótsögn við eigin markaðssetningu.

Í eftirfarandi grein er sjónum beint að viðhorfum ferðaþjónustuaðila til virkjanaframkvæmda á hálendinu. Meginmarkmið rannsóknarinnar er að meta áhrif virkjanaframkvæmda á þróun náttúruferðamennsku á hálendi Íslands með því að greina og kortleggja viðhorf mismunandi hagsmunaaðila innan ferðaþjónustunnar til uppbyggingar orkuvera og breyttra innviða ferðamennsku á hálendinu. Viðtöl voru tekin við hagsmunaaðila ferðaþjónustunnar á tveimur jaðarsvæðum hálendisins, annars vegar á Suðurlandi vegna fyrirhugaðrar vatnsaflvirkjunar við Hagavatn, og hins vegar á Norðausturlandi vegna nýrrar gufuaflsvirkjunar við Kröflu, þ.e. Kröfluvirkjunar II (mynd 1). Helstu hagsmunaaðilar ferðaþjónustu á þessum svæðum eru annars vegar staðbundnir ferðaþjónustuaðilar og hins vegar ferðaþjónustufyrirtæki ásamt ferðafélögum sem standa fyrir ferðum á þessum svæðum en eru með höfuðstöðvar starfsemi sinnar utan svæðanna.

Mynd 1. Rannsóknarsvæðin við Hagavatn og Kröflu. Bláir hringir sýna núverandi vatnsaflsvirkjanir Landsvirkjunar, rauðir ferhyrningar núverandi jarðvarmavirkjanir og gulur sexhyrningur varaafstöður stofnunarinnar fyrir álverið í Straumsvík (Landsvirkjun, 2011)

Aðferðir

Til að meta viðhorf ferðaþjónustunnar til virkjanaframkvæmda á hálendinu og áhrifum slíkra framkvæmda á ferðamennsku voru tekin viðtöl við 59 hagsmunaaðila ferðaþjónustunnar á rannsóknarsvæðunum tveimur (sjá mynd 1), sem er 50% allra skráðra ferðaþjónustuaðila og annarra hagsmunaaðila ferðamennsku og útivistar á svæðunum. Viðtölin fóru fram 2008 og 2009 sem hluti af rannsóknum vegna mats á umhverfiáhrifum (sjá Rannveig Ólafsdóttir og Eva Sif Jóhannsdóttir, 2009; Rannveig Ólafsdóttir og Kristín Rut Kristjánsdóttir, 2008, 2009). Þátttakendur voru valdir með markvissu úrtaki (*purposive strategy*). Með því er átt við að þátttakendur eru valdir eftir tilteknum hagsmunum eða viðhorfum sem leiða til upplýsandi niðurstaðna rannsókna (t.d. Esterberg, 2001). Úrtakið samanstendur af heimamönnum sem eru með rekstur á svæðunum, ferðaþjónustuaðilum sem koma með ferðamenn inn á svæðin en hafa höfuðstöðvar sínar annars staðar, og aðilum sem koma að ferðaþjónustu með öðrum hætti, svo sem ferðaskipuleggjendur, forstöðufólk upplýsingamiðstöðva og þjóðgarðsfólk.

Stuðst var við hálfstöðluð viðtöl (*semi-structured*) þar sem ákveðin þemu eru rædd í stað þess að spyrja staðlaðra spurninga. Með því gefst viðmælendum meira svigrúm til að koma sínum skoðunum og sjónarmiðum á framfæri (t.d. Esterberg, 2001). Öll viðtölin voru einstaklingsviðtöl og hljóðrituð á vettvangi. Megináhersluþættir í viðtölunum voru i) mikilvægi svæðisins fyrir ferðaþjónustu og útivist; ii) aðdráttarafli svæðisins fyrir ferðamennsku; og iii) uppbygging virkjana á svæðinu. Til að tryggja að viðmælendur hefðu skýra sýn af fyrirhuguðum virkjanaframkvæmdum og áhrifasvæði þeirra var í viðtölunum stuðst við kort af framkvæmdarsvæðunum. Jafnframt var stuðst við yfirlitskort af stærra svæði. Til að fá betri mynd af umsvifum ferðaþjónustu á báðum svæðunum sem og gildi svæðanna fyrir ferðaþjónustu og útivist voru viðmælendur

beðnir um að merkja inn á kortin gönguleiðir og önnur svæði sem þeir álitu að hefðu mikilvægt gildi fyrir ferðamennsku. Viðhorf viðmælenda voru síðan greind og kortlögð með tilliti til mismunandi hagsmunaaðila innan ferðaþjónustunnar.

Niðurstöður

Sérstaða og gildi jaðarsvæða hálandisins fyrir ferðamennsku og útivist

Viðmælendur voru allir á einu máli um að sérstaða svæðisins umhverfis Hagavatn lægi í legu svæðisins á jaðri byggðar og hálandis. Viðernisásýnd svæðisins ásamt stuttri fjarlægð frá höfuðborgarsvæðinu og eina alþjóðaflugvelli landsins eykur auk þess gildi svæðisins fyrir ferðamennsku. Það er þannig tiltölulega stutt og auðvelt að komast úr byggð í uppsveitum Árnessýslu í upplifun óbyggða hálandisins sunnan við Langjökul. Þessa staðreynd töldu viðmælendur vera mikilvæga auðlind á tímum þegar ferðamenn gefa sér stöðugt styttri tíma til ferðalaga. Viðmælendur voru enn fremur á einu máli um að núverandi ferðamennska Hagavatnssvæðisins byggi fyrst og fremst á þessari sérstöðu, svæðið laðar til sín ferðamenn sem vilja njóta stórbrotinnar náttúru, jarðsögu, útiveru og ævintýra í lítt snortinni náttúru. Innviðir á Hagavatnssvæðinu eru fáir og fábrotinir, og núverandi aðgengi takmarkar að einhverju leyti fjölda ferðamanna á svæðinu. Álag ferðamanna á land er að sama skapi ekki mikið að mati langflestra viðmælenda.

Staða Kröflusvæðisins fyrir ferðamenn hefur breyst töluvert síðastliðna áratugi. Náttúruþerlur á borð við Víti hafa lengi dregið til sín ferðalanga en aðgengi var löngum torvelt og því lögðu ekki margir leið sína að svæðinu umhverfis Kröflu. Kröflueldar drógu hins vegar aukna athygli manna að svæðinu og með tilkomu Kröfluvirkjunar breyttist aðgengi að svæðinu sem varð í kjölfarið vinsæll áfangastaður meðal ferðamanna, og rataði í framhaldinu inn á flestar ferðaáætlanir ferðaskrifstofanna sem hluti af Mývatnshring. Að sama skapi hefur ásýnd svæðisins breyst mikið, bæði vegna tilkomu mannvirkja á svæðinu og ekki síður vegna vaxandi umferð ferðamanna. Nánast allir viðmælendur töldu Kröflusvæðið vera mikilvægt fyrir ferðamennsku á Norðurlandi eystra. Meðal viðmælenda voru hins vegar skiptar skoðanir um ásýnd svæðisins. Mörgum þykir nóg komið af uppbyggingu og telja að ekki eigi að byggja meira upp á Kröflusvæðinu eða í næsta nágrenni þess (einkum Þeistareykjum og Gjástykki). Þeir telja aðdráttarafl svæðisins felast í náttúruupplifun og nálægðinni við víðernin og segja fábrotna innviði vera ákveðið stýritæki til að takmarka fjölda ferðamanna á svæðinu. Þeir benda enn fremur á að Þeistareykir og Gjástykki teljist ennþá til lítt snortinna svæða og að verðmæti þeirra liggja í þeirri staðreynd. Aðrir eru aftur á móti á þeirri skoðun að bæta þurfi aðstöðu fyrir ferðamenn á svæðinu og gera það „ferðamannavænna“ með auknu skipulagi og fræðslu og þeir vilja sjá frekari uppbyggingu samhliða byggingu Kröfluvirkjunar II.

Núverandi nýting þessara tveggja jaðarsvæða hálandisins fyrir ferðamennsku felst fyrst og fremst í náttúruupplifun og gönguferðamennsku. Að mati allra viðmælenda liggur gildi svæðanna umhverfis Hagavatn og Kröflu fyrir ferðamennsku þannig fyrst og fremst í fjölbreyttri náttúru, verðmætum náttúruþerlum og einstakri jarðfræði. Það að svæðin eru jafnframt dyr að hálandinu og víðernum landsins telja langflestir viðmælendur að auki mjög á gildi náttúruupplifunar þeirra ferðamanna er sækja heim svæðin. Heimamenn telja auk þess að gildi þessara svæða fyrir ferðaþjónustu liggja ekki síður í góðu aðgengi að þessum náttúruauðlindum fyrir ferðamenn.

Mikilvægi hálandisins fyrir ferðaþjónustu

Viðmælendur telja flestir náttúruna vera helsta styrkleika íslenskrar ferðaþjónustu, einkum hversu fjölbreytt, víðfedm, hrein og einstök hún er. Helsta veikleikann telja þeir

hins vegar vera ójafna dreifingu atvinnugreinarinnar bæði í tíma og rúmi. Hagsmunir ferðaþjónustuaðila sem búa á svæðinu sem gert er út á og þeirra ferðaþjónustuaðila sem einungis nýta viðkomandi svæði fyrir sína þjónustu eru ólíkir, sem endurspeglar að einhverju leyti mismunandi viðhorf þessara hópa. Heimamenn eru flestir jákvæðir í garð virkjanafrankvæmda á meðan að ferðaþjónustuaðilar sem ekki búa á svæðunum eru neikvæðir. Þannig telja flestir þeirra sem ekki búa í héraði að aðdráttarafl svæðanna liggja í þeirri kyrrð og viðernisupplifun sem hálendið býður upp á. Heimamenn sjá hins vegar margir beint orsakasamband á milli frankvæmda og uppbyggingu í héraði. Ákveðin togstreita kristallast þannig á milli ólíkra hagsmunaaðila um hvaða leiðir eigi að fara í uppbyggingu ferðaþjónustu.

SVÖT greining á viðhorfum viðmælenda um stöðu og framtíðasýn ferðamennsku á svæðunum leiddi í ljós að þeir telja styrkleika ferðamennsku fyrst og fremst felast í einstakri og fjölbreyttri náttúru. Veikleikarnir eru einkum skortur á skipulagningu og stýringu ferðamennsku, skortur á samstarfi hagsmunaaðila, árstíðabundinni atvinnugrein og lélegum samgöngum á lágönn. Ógnanir felast aðallega í átroðningi ferðamanna í viðkvæmum vistkerfum, í því að ákveðin svæði fari yfir þolmörk og fáum atvinnutækifærum ásamt brottflutningi fólks af svæðunum. Tækifæri ferðamennsku felast hins vegar í aukinni uppbyggingu ferðaþjónustu, s.s. í heilsuferðamennsku, gönguferðamennsku, fuglaferðamennsku og auknu framboði á afþreyingu. Eftirtektarvert er að bætt aðgengi að fleiri náttúruperlum var bæði álitid ógn og tækifæri. Bætt aðgengi leiðir til aukins átroðnings en leiðir jafnframt til aukinna valmöguleika fyrir ferðamenn og þar af leiðandi til dreifingar á fjölda ferðamanna. Aukin dreifing ferðamanna bæði í tíma og rúmi myndi létta á álaginu á helstu ferðamannastöðunum og verða hvort tveggja ferðaþjónustuaðilum og náttúrunni til góða. Allir viðmælendur bera þá von í brjósti að jadar- og vetrarferðamennska aukist í nánustu framtíð þannig að fjöldi ferðamanna dreifist betur yfir árið. Þeir vilja nýta styrkleika og tækifæri svæðanna til eflingar ferðaþjónustu utan háannar. Í því sambandi horfa flestir til stórbrotinnar náttúru svæðanna og undirstrika að kyrrðin, víðáttan og náttúruperlurnar séu helstu aðdráttaröfl hálendisins sem mikilvægt sé að glattist ekki á jadar- og vetrarsvæðum þess.

Viðmælendur eru allir á einu máli um mikilvægi þess að svæðin standist þær væntingar sem til þeirra eru gerðar, og leggja áherslu á að markaðssetning og raunveruleiki mega ekki skarast og skapa neytendum vonbrigði. Í þessu sambandi nefndu margir mikilvægi aukinnar samvinnu allra hagsmunaaðila til að byggja upp heildræna stefnu í ferðamállum á hálendinu. Í slíkri stefnu þurfa hagsmunaaðilar að ákveða hvernig ferðamennsku þeir vilja sjá þróast á hverju svæði fyrir sig. Við framtíðarskipulag hálendisins er þannig mikilvægt að skoða svæðið í heild, þar sem mjög erfitt getur verið að snúa þróun ferðamannastaða við bæði hvað varðar afturhvarf til náttúru og ekki síður hvað varðar breytta ímynd svæðis. Kröflusvæðið hefur nú þegar misst sína stöðu sem ósnert viðerni á skala svokallaðs afþreyingarröfs (*recreation opportunity spectrum*), bæði hvað varðar mannvirki og aðra innviði á svæðinu sem og fjölda þeirra ferðamanna sem nú þegar sækir heim svæðið. Í því ljósi bentu nokkrir viðmælendur á að með því að auka aðstöðu ferðamanna á Kröflusvæðinu og auka stýringu þeirra á svæðinu væri mögulega unnt að varðveita önnur nærliggjandi svæði.

Áhrif virkjanafrankvæmda á ferðaþjónustu

Tæplega helmingur (47%) viðmælenda á Hagavatnssvæðinu er hlynntur hugmyndum um virkjun á svæðinu og litlu færri (40%) eru andvígir slíkum hugmyndum (tafla 1). Afgerandi munur er hins vegar á viðhorfum viðmælenda eftir búsetu, alls 75% heimamanna eru hlynntir uppbyggingu virkjunar við Hagavatn en 70% þeirra sem ekki búa á svæðinu eru andvígir slíkri uppbyggingu. Á Kröflusvæðinu eru öllu fleiri hlynntir hugmyndum um byggingu nýrrar virkjunar við Kröflu, eða 61%, og 15% andvígir slíkri uppbyggingu (tafla 1). Munur viðhorfa eftir búsetu er einnig afgerandi við Kröflu, en um 80% heimamanna eru hlynntir frekari uppbyggingu á svæðinu en 60% þeirra sem

ekki búa á svæðinu eru andvígir. Þeir ferðaþjónustuaðilar sem eru búsettir í héraði sjá þannig fleiri kosti við fyrirhugaðar virkjanaframkvæmdir á svæðunum en þeir sem hafa höfuðstöðvar starfsemi sinnar annars staðar. Flestir heimamenn sjá í framkvæmdunum aukin atvinnutækifæri, auknar tekjur og styrkingu byggðar á svæðinu. Við Hagavatn eru vonir heimamanna einkum bundnar við að framkvæmdunum fylgi bættir vegir og bætt aðgengi sem og bætt öryggi bæði fyrir ferðamenn og ferðaþjónustuaðila. Uppbygging Kjalvegjar sem heilsársvegjar hefur lengi verið efst á óskalista flestra heimamanna og margir þeirra sjá beint orsakasamband á milli virkjanaframkvæmda við Hagavatn og uppbyggingu Kjalvegjar. Eftirtektarvert er að um helmingur þeirra sem segjast jákvæðir í garð aukinnar virkjanaframkvæmda við Kröflu telur að framkvæmdum sem þessum fylgi neikvæð áhrif. Þeir telja á hinn bóginn virkjanaframkvæmdir vera nauðsynlegar til þess að styrkja atvinnuþróun á svæðinu sem að þeirra mati hefur nánast verið í stöðnun undanfarin ár, og leggja áherslu á nauðsyn þess fyrir byggðapróun hvers svæðis að bjóða upp á atvinnu. Heimamenn líta þannig margir á virkjun og stóriðju sem bjargvætt úr bæði atvinnu- og byggðapróunarvanda landsbyggðarinnar. Í þessu sambengi voru hins vegar aðrir á þeirri skoðun að með stóriðju væri ákvörðunarvald ekki lengur í höndum íbúanna sjálfra heldur stórfyrirtækis sem ekki bæri hagsmuni íbúa fyrir brjósti og frumkvæði fólks yrði því undir. Lausnin á atvinnuvanda yrði að koma frá fólkinu í samfélaginu. Allmargir vilja þannig sjá ferðaþjónustu verða sterkari stöð atvinnulífsins, en aðrir telja það ógerlegt á meðan að atvinnugreinin sé eins árstíðabundin og raun er. Auk beinnar atvinnusköpunar eru margir heimamenn á þeirri skoðun að stóriðjufyrirtæki geti styrkt ferðamennsku svæðisins með auknu fjármagni til uppbygginga ferðamannastaða og/eða styrkveitinga til slíkra uppbygginga. Á Kröflusvæðinu sjá menn fyrir sér að uppbygging ferðamennsku aukist í takt við uppbyggingu virkjunarinnar, og að í slíkri uppbyggingu opnast möguleikar á að tengja saman afþreyingu og fræðslu, t.d. með skipulagðri leiðsögn. Aukið aðgengi á nýjar slóðir og stýring ferðamanna um svæðið telja þeir að geti enn fremur hjálpað til við verndun vistkerfa gegn raski af völdum áganga ferðamanna. Þeir viðmælendur sem eru neikvæðir í garð virkjanaframkvæmda telja hins vegar að aukið aðgengi og aukin uppbygging hafi neikvæð áhrif á ímynd svæðanna sem ferðamannastaða og benda á að aukin uppbygging innviða leiði til þess að aðrar tegundir ferðamanna muni sækja á þessi svæði og með því myndi ferðamennska þeirra breytast.

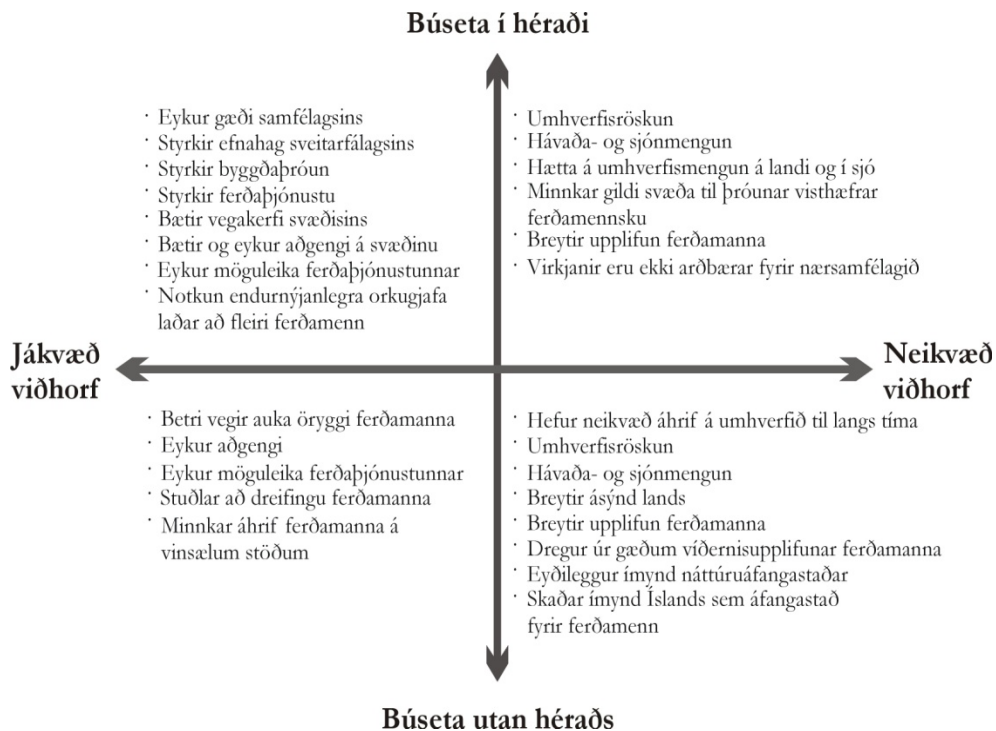
Tafla 1. Viðhorf ferðaþjónustuaðila til uppbyggingu nýrra orkuvera á hálendinu

	Hagavatn (%)	Krafla (%)	Samtals (%)
Jákvæðir	47	61	56
Neikvæðir	40	15	23
Hlutlausir	13	24	21
Samtals	100	100	100

Þeir ferðaþjónustuaðilar sem nýta Hagavatnssvæðið fyrir sína ferðaþjónustu en búa ekki í héraði telja flestir að aðdráttarafl svæðisins liggi að miklu leyti í þeirri kyrrð og víðernisupplifun sem svæðið býður upp á. Benda margir þeirra á að með auknum framkvæmdum og uppbyggingu á hálendinu verði ferðamenn að sækja stöðugt lengra frá höfuðborgarsvæðinu til að komast í þessa upplifun. Þeir nefna einnig að það að hafa fyrir því að komast á ákveðin svæði sé hluti af aðdráttaraflinu. Helstu áhyggjur viðmælenda varðandi uppbyggingu Kröfluvirkjunar II beinast að náttúruski, einkum því að hávaða- og sjónmengun yrðu til þess að upplifun ferðamanna af svæðinu yrði neikvæð sem yrði til þess að svæðið missi aðdráttarafl sitt. Kyrrðina og víðáttuna telja flestir vera eitt af aðalmerkjum Norðurlands eystra og telja þannig erfitt að samræma varðveislu þessara náttúruauðlinda samhliða framkvæmdum við virkjanir og stóriðju. Sú

staðreynd að á Kröflusvæðinu sé nú þegar virkjun telja hins vegar fleiri að vegi þyngra þar sem að svæðið sé þegar raskað, og telja réttara að nýta slík svæði í stað þess að ganga á ný svæði. Þeir benda á að ósnortin náttúra sé enn víða á Norðausturlandi og má beina þeim ferðamönnum sem áhuga hafa á viðernum og kyrrð á þau. Meiri hluti viðmælenda telur að virkjanamannvirki ásamt línunum sem þeim fylgja muni hafa neikvæð áhrif á ímynd svæðanna. Aðrir benda á að línur séu þegar fyrir á báðum þessum svæðum og telja að sjónræn áhrif annarra mannvirkjana verði þannig ekki mikil. Bæði heimamenn og þeir sem búsettir eru utan svæðanna telja meginávinning virkjanaframkvæmda fyrir ferðaþjónustu og útivist vera bættu vegi og bætt aðgengi að fleiri náttúruperlum og að með því verði unnt að stuðla að meiri dreifingu ferðamanna um svæðin. Heimamenn sjá einnig ávinning í aukinni atvinnusköpun á meðan á framkvæmdum stendur og að fjölbreyttari hópar myndu sækja á svæðin. Megin tap svæðanna fyrir ferðaþjónustu og útivist telja flestir viðmælendur vera breytingar á ásýnd lands þar sem náttúrlegt umhverfi viker fyrir manngerðu.

Af ofangreindu er ljóst að viðhorf viðmælenda til fyrirhugaðra framkvæmda eru blendin, og að sterkt samband er á milli búsetu viðmælenda og viðhorfa til framkvæmda (mynd 2). Heimamenn telja virkjunarframkvæmdir hafa jákvæð efnahagsleg áhrif og þannig styrkja byggðaðróun. Heimamenn telja enn fremur jákvætt að vegakerfi svæðanna eflist og batni og að aukið aðgengi skapi aukna möguleika í ferðaþjónustu. Nýting endurnýjanlegra orkugjafa telja þeir einnig vera líklega til að laða að fleiri ferðamenn. Heimamenn telja hins vegar að umhverfisröskun sem fylgir

Mynd 2. Kortlagning viðhorfa mismunandi hagsmunaaðila ferðaþjónustunnar til virkjanaframkvæmda á hálendinu

virkjanaframkvæmdum muni hafa neikvæð áhrif á ferðamennsku svæðisins, sem og hætta á umhverfismengun. Hagsmunaaðilar búsettir utan svæðanna sem þeir gera út á telja á hinn bóginn að virkjanaframkvæmdir munu hafa neikvæð áhrif á umhverfið til langs tíma. Eins og heimamenn nefna þeir umhverfisröskun, hávaða- og sjónmengun sem neikvæðar afleiðingar virkjanaframkvæmda. Þá nefna þeir enn fremur

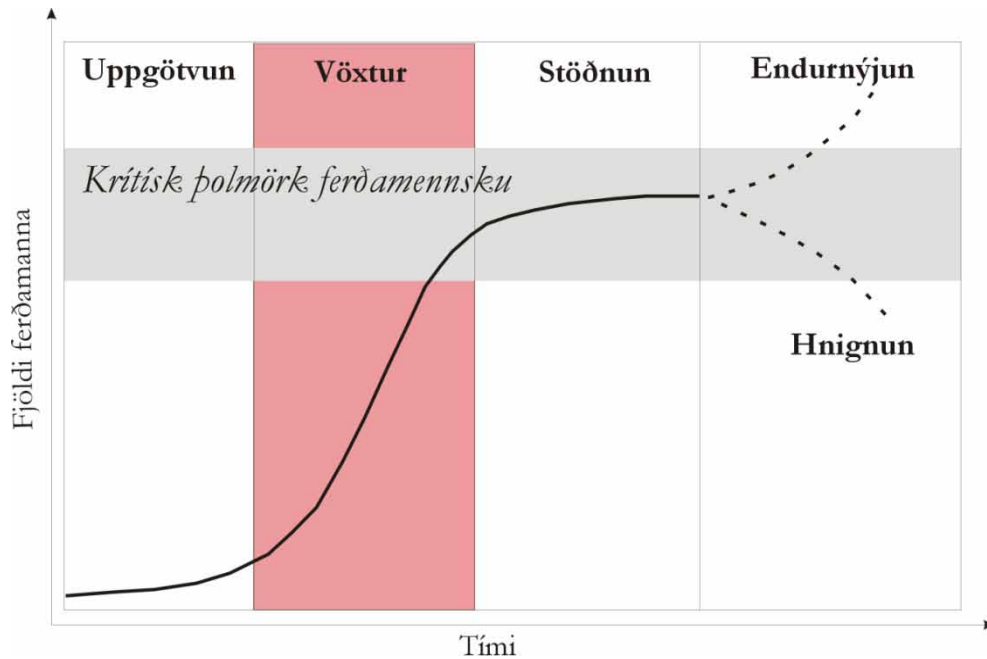
að virkjanir breyti ásýnd lands og þar með upplifun ferðamanna og minnki þannig gæði viðernisupplifunar. Þeir telja að orkuver á hálendinu eyðileggi ímynd þess sem náttúruáfangastaðar og taka svo þungt í árina að slíkar uppbyggingar skaði ímynd Íslands sem áfangastaðar fyrir ferðamenn. Þeir telja hins vegar tilkomu betri vega jákvæða með tilliti til öryggis ferðamanna og að aukið aðgengi geti stuðlað að dreifingu ferðamanna og þannig minnkað álag á viðkvæmum ferðamannastöðum (sjá mynd 2).

Umræður og ályktanir

Þróun náttúruferðamennsku á hálendinu

Ferðapjónusta á sér langa sögu bæði í uppsveitum Árnessýslu og á Norðurlandi eystra. Svæðin búa yfir mörgum af helstu náttúruperlum landsins, s.s. Gullfossi, Geysi, Mývatni og Dettifossi, sem lengi hafa dregið til sín flesta þá erlendu ferðamenn sem sækja Ísland heim. Undanfarna áratugi hefur ferðamennska verið í mikilli sókn á báðum þessum svæðum og mikil fjárfesting verið sett í uppbyggingu ferðapjónustu. Samfara auknum fjölda ferðamanna hafa stöðir ferðapjónustunnar stöðugt styrkst og atvinnugreinin orðið mikilvægari tekjulind íbúa.

Svo til allir viðmælendur eru á þeirri skoðun að hálendið hafi mikið aðdráttarafl fyrir ferðamenn og að gildi þess fyrir ferðamennsku eigi eftir að aukast mikið í framtíðinni. Auk stórbrotinnar náttúru liggur meginádráttarafl hálendisins að flestra mati í ósnertri náttúru, víðáttu, fámenni og kyrrðinni sem þar ríkir. Þetta er í samræmi við niðurstöður annarra rannsókna (t.d. Anna Dóra Sæþórsdóttir, Rannveig Ólafsdóttir og Rögnvaldur Ólafsson, 2009) sem sýna að aukið aðgengi og uppbygging ferðamannastaða breytir ferðamennsku svæða og á þann hátt geta svæði færst til á skala afþreyingarrófsins. Líkan Butlers (1980) um lífslíkur ferðamannastaða undirstrikar þessa staðreynd, þ.e. að ferðamannastaðir þróast í takt við ferðamenskuna, frá því að vera uppgötvaðir af ferðmönnum sem sækja í upplifun friðar og fábrotinna innviða, í að verða vinsælir með tilheyrandi uppbyggingu innviða til að svara aukinni eftirspurn, og ef ekkert er að gert enda margir sem fjöldaferðamenskustaðir með hnignandi eftirspurn. Margt bendir til þess að sem ferðamannastaður sé Ísland á hraðri siglingu upp vaxtarstigið í líkani Butlers (mynd 3). Margt bendir jafnframt til þess að vinsælustu ferðamannastaðir landsins samanber Gullfoss og Geysir og helstu perlur við Mývatn séu um það bil að ná krítískum þolmörkum sínum í óbreyttu ástandi. Undir það taka viðmælendur í þessari rannsókn, en bæði svæðin einkennast af mjög örur vexti í ferðapjónustu. Mun meiri innviðir og fleiri ferðamenn lyfta þó Kröflusvæðinu töluvert upp yfir Hagavatnssvæðið á vaxtarsigi líkansins (sjá mynd 3). Ferðapjónustuaðilar telja að mikill meirihluti ferðamanna sinna sé mjög ánægður með heimsókn sína á svæðin og segja að upplifun þeirra sé oftar en ekki umfram væntingar. Ef einhverjir staðir fara yfir sín þolmörk mun þessi upplifun ferðamanna hins vegar hverfa fljótt og náttúruperlur svæðanna munu þannig ekki verða sömu auðlindir ferðapjónustunnar og þær eru í dag. Á þeim stöðum þar sem fjöldi ferðamanna er kominn að krítískum þolmökum eru heimamenn flestir á þeirri skoðun að auka þurfi uppbyggingu innviða svo unnt sé að taka á móti þeim fjölda sem vilja sækja staðina heim. Með auknum innviðum er unnt að hækka þolmörk og á þann hátt getur svæði tekið við fleiri ferðamönnum án þess að skaða náttúruauðlindina sem ferðamenn koma til að njóta. Hins vegar, verður í þessu sambandi að hafa í huga að með aukinni uppbyggingu innviða breytist ásýnd lands og það getur fallið ferðamönnum misvel (sjá t.d. Anna Dóra Sæþórsdóttir, o.fl., 2009). Þannig er brýnt að horfa á hvern einstakan áfangastað sem hluta af stærra svæðisbundnu samhengi. Það er ekki síður mikilvægt að allir hagsmunaaðilar hálendisins vinni saman að mótun heildarstefnu ferðamennsku á öllu svæðinu og sammælist um hvernig ferðamennsku þeir vilja sjá þróast á hverju svæði fyrir, þar sem erfitt getur reynst að snúa þróun ferðamannastaða við.

Mynd 3. Þróun ferðamannastaða samkvæmt líkani Butler (1980) um lífslíkur ferðamannastaða. Íslensk ferðamennska hefur í dag náð inn á vaxtastig líkansins (rautt), en einkenni íslenskrar ferðamennsku í heild er ör vöxtur. Misjafnt er síðan hvar á kúrfunni einstök svæði eru. Niðurstöður þessarar rannsóknar benda til að Hagavatnssvæðið sé á neðri hluta vaxtarstigsins, á meðan að Kröflusvæðið nálgast krítísk þolmörk.

Ferðaðþjónusta og byggðaðþróun

Ljóst er að ferðaðþjónusta er mikilvæg stoð fyrir byggðaðþróun hér á landi. Það er jafnframt ljóst að vidernisupplifun hálendisins er mikilvægur hlekkur í styrkingu og eflingu ferðaðþjónustunnar. Aukið manngert umhverfi breytir bæði ásýnd svæðis sem og upplifun ferðamanna og á þann hátt markhópi svæðis, sem endurspeglar mikilvægi heildræns skipulags ferðamennsku hér á landi. Manngert umhverfi fyllir aldrei skard þess náttúrlega umhverfis sem hverfur.

Niðurstöður þessarar rannsóknar sýna að ferðaðþjónustuaðilar hafa mismunandi viðhorf og væntingar til virkjanaframkvæmda og að þeir tefla fram ýmsum rökum bæði með og á móti fyrirhuguðum framkvæmdum á svæðunum. Það er mikilvægt að koma til móts við hagsmunaaðila eftir því sem kostur er og auka þannig ávinning framkvæmdar og minnka tap. Anna Dóra Sæþórsdóttir (1998) bendir á að virkjanir geta og hafa stuðlað að ýmis konar nýjum tækiferum á sviði ferðaðþjónustu hér á landi, sem og að stuðla að dreifingu ferðamanna. Hún bendir jafnframt á að þótt hluti umhverfis skaðist af virkjunarframkvæmdum kunna ný sóknarfæri að skapast sem styður viðhorf heimamanna. Framtíðargildismat viðmælenda þessarar rannsóknar ræðst af mismunandi viðhorfi þeirra og væntingum til svæðanna. Með ákveðinni skipulagningu og stjórnun er mögulega unnt að koma á móts við væntingar þeirra að miklu leyti þótt þær virðast mótsagnakenndar, þ.e. annars vegar aukid og bætt aðgengi að hálendinu og hins vegar viðhald þeirrar fríðsældar og vidernisupplifunar sem svæðin bjóða upp á í dag. Til þess er mikilvægt að skoða svæðin sem hluta af stærri heild og byggja stefnumótun og skipulag ferðamennsku í samræmi við þá afþreyingarmöguleika sem hálendið hefur upp á að bjóða.

Heimildir

- Anna Dóra Sæþórsdóttir. (1998). Áhrif virkjana norðan Vatnajökuls á ferðamennsku. Reykjavík: Iðnaðar- og viðskiptaráðuneyti og Landsvirkjun.
- Anna Dóra Sæþórsdóttir, Rannveig Ólafsdóttir og Rögnvaldur Ólafsson. (2009). Hálandi Íslands, auðlind útivistar og ferðamennsku. *Náttúrufræðingurinn*, 78(1-2), 33-46.
- Butler, R.W. (1980). The concept of a tourism area cycle of evolution: implication for management of resources. *Canadian Geographer*, 14, 5-12.
- Esterberg, K. G. (2001). *Qualitative methods in social research*. Boston: McGraw-Hill.
- Landsvirkjun. (2011). *Stöðvar Landsvirkjunar*. Sótt 29. ágúst 2011 af <http://www.landsvirkjun.is/starfsemin/virkjanir/>
- Rannveig Ólafsdóttir og Eva Sif Jóhannsdóttir. (2009). *Mat á ábrifum Kröfluvirkjunar II á ferðaþjónustu og útivist*. Akureyri: Rannsóknamiðstöð ferðamála.
- Rannveig Ólafsdóttir og Kristín Rut Kristjánsdóttir. (2008). Áhrif uppistöðulóns og virkjunar við Hagavatn á ferðamennsku og útivist. Akureyri: Rannsóknamiðstöð ferðamála.
- Rannveig Ólafsdóttir og Kristín Rut Kristjánsdóttir. (2009). *Mat á ábrifum álvers á Bakka á ferðamennsku*. Akureyri: Rannsóknamiðstöð ferðamála.

